

The Origin of the High Front Rounded Vowel [y] in Kurdish Language

Salman Khanjari¹

1. Ph.D. in Ancient Culture and Languages, Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran. E-mail: s.khanj@yahoo.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history

Received: 28 Feb 2024

Received in revised form: 09 Apr 2024

Accepted: 17 Apr 2024

Published online: 21 Mar 2025

Keywords:

the front rounded vowel /y/,
fronting,
the southern Kurdish,
Iranian languages,
Sonqor-u-Koljāee.

ABSTRACT

The present study aims to investigate the high front rounded vowel [y] in the Kurdish language. This vowel does not exist in Old and Middle Iranian languages, but it is present in some new Iranian dialects. In this article, the origin of the front rounded vowel [y] in the southern branch of Kurdish language (Kurdish dialect of Sonqor-u-Koljāee) is examined through historical processes. For this purpose, sixteen words from this Kurdish dialect were examined as samples (including nouns, adjectives, verbs, and verb stems) that contain the vowel /y/. The origin of this vowel in the mentioned Kurdish dialect was investigated in the sample words from the Indo-European and Old Iranian hypothetical and reconstructed forms to the modern era. The sample words in this paper were chosen from Mardukh (2013) and Khanjari (2018) which document the words of this dialect. The ancient Iranian data was collected from written historical sources, and the dialectal data was collected through two methods: written documents and interviews conducted with native speakers. The author is also a native speaker of this Kurdish dialect. After investigating the dialectal data and the processes that occurred from the ancient period to the modern era in the examined sample words, in addition to identifying the origin of the high front rounded vowel /y/, the results of the research showed that there is also a voiced labialized palatal approximant consonant /ɥ/ in this Kurdish dialect. In this research, it was found that in some cases, the origin of the front rounded vowel /y/ in this dialect results from the fronting of the high back rounded vowel /u/ and /ū/ during the transition from the ancient to the modern period. Furthermore, in this Kurdish dialect in some cases the sequence of -uj- resulting from the combination of the glide consonant /j/ with the back vowel /u/, as well as the sequence of -(i)wi- resulting from the combination of the glide consonant /w/ with the high vowel /i/ has changed to the front rounded vowel /y/ as a result of phonological processes during the transition from the ancient to the modern period.

Cite this article: Khanjari, S. (2025). The origin of the high front rounded vowel [y] in Kurdish language. *Research in Western Iranian Languages and Dialects*, 13(1), 39-53. <http://doi.org/10.22126/jlw.2024.10375.1753> (in Persian).

© The Author(s).

DOI: <https://doi.org/10.22126/jlw.2024.10375.1753>

Publisher: Razi University

Introduction

The front rounded vowel is rare in the world's languages, and only 6.6 percent of the 562 languages studied in the World Atlas of Language Structures (WALS) have the front rounded vowel (Maddieson, 2013). The high front rounded vowel /y/ is one of the prominent vowels in the southern branch of the Kurdish language (Khanjari, 2008). The present study investigates the origin of the high or close front rounded vowel /y/ through the historical processes based on sample words, from Indo-European and Old Iranian forms to the new era in Kurdish dialect of Sonqor-u-Koljâee.

The existence of the front rounded vowel is associated with the front unrounded vowel of a similar height, as well as the back rounded vowel of a similar height (Madison, 2013). In some languages, the presence of the front rounded vowel results from fronting the back vowel. For example, in the Ionian-Attic language, the back vowel /u/ changed to the front vowel /y/, and in the Middle German language, the back vowel /u/ underwent fronting and became /y/ when the vowel /i/ or the glide /j/ appeared in the second syllable of the word. This article examines the origin of the vowel /y/ through historical processes, tracing from the Indo-European and Old Iranian forms to modern Kurdish dialect spoken in Sonqor-u-Koljâee, focusing on selected sample words that contain the vowel /y/ in their phonetic context.

There is limited research and a dearth of studies specifically focusing on the high or front rounded vowel /y/ based on historical processes. Meanwhile the works of MahmoudZahi (2013) who investigated the historical processes involved in the shifting of the back vowel /ū/ into the front vowel /ī/ in Balochi, and Taheri (2017), who, from a historical perspective, studied the fronting of the vowel /ū/ in the Lori and the central dialects of Iran, where in most varieties, it has been changed into /ī/ can be considered relevant. Additionally, the work of Ismaili (2022) who studied the processes of fronting in the two dialects of Abjāneh and Taragee, (the central dialects of Iran), which both are common in Natanz city, can also be referenced in the literature review

Methods

In this research, sixteen words from this Kurdish dialect were examined as samples (including noun, adjective, verb, and verb stem) that contain the vowel /y/. The origin of this vowel in the mentioned Kurdish dialect was traced in the sample words from their Indo-European and Old Iranian hypothetical and reconstructed forms to their modern equivalents. The sample words in this research were chosen from the Mardukh's dictionary (2013) and Khanjari's Ph.D. dissertation index (2018) which contains the words of this dialect. The ancient Iranian data was collected from written historical sources and the dialectal data was collected through two methods: written documents and interviews conducted with native speakers. The data was then analyzed by the author, who is also a native speaker of this Kurdish dialect.

Results

After investigating the dialectal data and the processes that occurred from the ancient period to the modern era in the examined sample words, in addition to identifying the origin of the high front rounded vowel /y/, as mentioned in the conclusion section, the results of the research showed that there is also a voiced labialized palatal approximant consonant /q/ in this Kurdish dialect.

Conclusion

In this research, it was found that in some cases, the origin of the front rounded vowel /y/ in this dialect results from the fronting of the back rounded vowel /u/, /ū/ during the transition from the ancient to the modern period. Furthermore, in this Kurdish dialect in some cases the

sequence of -uj- resulting from the combination of the glide consonant /j/ with the back vowel /u/, and also the sequence of -(i)wi- resulting from the combination of the glide consonant /w/ with the high vowel /i/ has changed into the front rounded vowel /y/ as a result of the phonological processes during the transition from the ancient to the modern period.

Ethical Considerations

Not applicable

Funding

Not applicable

Conflict of interest

The authors declare no conflict of interest.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

خاستگاه واژه افراشته پیشین گرد [y] در زبان کردی

سلمان خنجری^۱

۱. دکتری فرهنگ و زبان‌های باستانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران. رایانامه: s.khanj@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی	هدف: هدف از انجام پژوهش حاضر، بررسی خاستگاه واژه افراشته پیشین گرد [y] در زبان کردی است. این واژه در زبان‌های دنیا نادر است. در زبان‌های ایرانی باستان و ایرانی میانه نشانی از این واژه مشاهده نمی‌شود؛ اما این واژه در برخی گویش‌های نو ایرانی مشاهده می‌شود. در نوشتار پیش‌رو با رویکرد تاریخی و در چارچوب فرایندهای تاریخی، خاستگاه واژه پیشین گرد [y] در کردی شاخه جنوبی (گویش کردی سنقر و کلیایی) بررسی شده است. در پژوهش حاضر، برای نمونه، با رویکردی تاریخی خاستگاه ۱۶ واژه دارای واژه [y] (شامل اسم، صفت، فعل و ماده فعل)، در گویش کردی موردنظر از شکل فرضی و بازسازی شده هندواروپایی و ایرانی باستان تا دوره نو بررسی شده است. واژه‌های نمونه از فرهنگ مردوخ (۱۳۹۲) و واژه‌نامه پایان‌نامه دکتری خنجری (۱۳۹۷) انتخاب شده‌اند که واژه‌های این گویش را دربردارد. داده‌های زبان‌های باستانی به روش اسنادی و داده‌های گویشی به دو شکل اسنادی و مصاحبه میدانی با گویشوران گردآوری شده است. همچنین نگارنده گویشور گویش کردی سنقر و کلیایی است. پس از بررسی داده‌های گویشی و دگرگونی‌های به‌وجودآمده در گذر از دوره باستان به دوره نو در واژه‌های موردبررسی، علاوه بر مشخص شدن خاستگاه واژه افراشته پیشین گرد [y] -که در بخش نتیجه‌گیری ارائه می‌شود- یافته‌های پژوهش نشان داد که در این گویش کردی همخوان غلت لبی-پیش‌کامی واکدار /u/ نیز وجود دارد. از این پژوهش می‌توان چنین نتیجه گرفت که در مواردی خاستگاه واژه پیشین گرد [y] در گویش کردی سنقر و کلیایی، برابر پیشین‌شدگی واژه افراشته پسین گرد /u/، /ū/ در گذر از دوره باستان به دوره نو بوده است. همچنین مشخص شد که در برخی موارد هم‌نشینی همخوان غلت /j/ با واژه پسین /u/ در توالی -uj- و هم‌نشینی همخوان غلت /w/ با واژه گسترده /i/ در توالی -(i)wi- در نتیجه دگرگونی‌های رخ داده در گذر از دوره باستان به دوره نو، در این گویش کردی به واژه پیشین گرد [y] تبدیل شده است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۹	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱/۲۱	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱/۲۹	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱/۱	
کلیدواژه‌ها: واژه گرد پیشین [y]، پیشین‌شدگی، کردی جنوبی، گویش‌های ایرانی، سنقر و کلیایی.	
استناد: خنجری، سلمان (۱۴۰۴). خاستگاه واژه افراشته پیشین گرد [y] در زبان کردی. <i>مطالعات زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران</i> ، ۱۳ (۱)، ۳۹-۵۳. http://doi.org/10.22126/jlw.2024.10375.1753	
	© نویسندگان DOI: http://doi.org/10.22126/jlw.2024.10375.1753

۱- مقدمه

واکه گرد پیشین در زبان‌های دنیا نادر است و تنها ۶٫۶ درصد از ۵۶۲ زبان مورد بررسی در اطلس جهانی ساخت‌های زبان (WALS) دارای واکه گرد پیشین هستند (مایر^۱، ۲۰۱۰: ۹۳؛ مدیسون^۲، ۲۰۱۳). برای نمونه، زبان‌های فرانسوی، آلبانیایی، ماندارین، داگور (مغولی، چین) و لزگی (نخ-داغستانی؛ قفقاز شرقی) دارای یک واکه گرد پیشین افراشته هستند (مدیسون، ۲۰۱۳). واکه گرد پیشین در شماری دیگر از زبان‌های اروپایی مانند آلمانی، فرانسوی، هلندی، سوئدی، دانمارکی و برخی زبان‌های دیگر نیز وجود دارد (تراسک^۳، ۲۰۱۵: ۵۷؛ لدفوج و جانسون^۴، ۲۰۱۱: ۲۲۷-۲۲۸).

موجودیت واکه گرد پیشین در بیشتر موارد با واکه غیرگرد پیشین با افراستگی مشابه و واکه گرد پسین با افراستگی مشابه همراه است (مدیسون، ۲۰۱۳)؛ به‌طوری که در برخی زبان‌ها، وجود واکه گرد پیشین نتیجه پیشین‌شدگی واکه پسین است؛ برای نمونه، در زبان ایونی-آتیک^۵ واکه پسین /u/ به واکه پیشین [y] تبدیل شده است (بیکس^۶، ۲۰۱۱: ۶۹). در زبان آلمانی میانه، هنگامی که در هجای دوم واژه، واکه /i/ یا غلت /j/ واقع می‌شد، واکه پسین /u/ طی فرایند پیشین‌شدگی به [y] تحول می‌یافت (فورتسن^۷، ۲۰۰۴: ۳۱۵). در تاریخ زبان‌های چینی واکه‌های گرد پیشین در مواردی نتیجه پیشین‌شدگی واکه گرد پسین در توالی /ut/ است. در این حالت، زبان ناگزیر برای واج /t/ به سمت جلو حرکت می‌کند؛ در نتیجه، جایگاهی پیش‌تر از واکه /u/ ایجاد می‌شود؛ سپس هنگامی که طی فرایندی همخوان پایانی حذف می‌شود، واکه گرد پسین /u/ به واکه گرد پیشین [y] تبدیل می‌شود (مدیسون، ۲۰۱۳). در مواردی پیدایش واکه گرد پیشین [y] نتیجه همگونی هم‌زمان دوسویه (پیشرو^۸ و پس‌رو^۹) در یک واژه است؛ برای نمونه، در بیشتر گویش‌های زبان باسک^{۱۰} واژه «ناینا»، /itsu/ است؛ اما در گویش زوبروایی^{۱۱} به‌صورت [ytsy] درآمده است؛ یعنی /i/ از نظر مشخصه گردی با /u/ همگون شده و /u/ نیز از نظر مشخصه پیشین با /i/ همگون شده است (تراسک، ۲۰۱۵: ۵۰). از نمونه پیشین‌شدگی در زبان‌های ایرانی نو شرقی می‌توان زبان پراچی^{۱۲} را مثال زد که در آن واکه پسین /u/ تمایل دارد به واکه پیشین [y] تبدیل شود (کیفر^{۱۳}، ۲۰۰۹: ۶۹۴).

واکه افراشته پیشین گرد /y/ یکی از واج‌های شاخص در گویش‌های گردی شاخه جنوبی است (خنجری، ۱۳۸۷: ۹۳-۹۶). در گویش کردی سنقروکلیایی^{۱۴} همخوان غلت لبی-پیش‌کامی واک‌دار /u/ که برخاسته از پیشین‌شدگی /w/ است، نیز در کنار واکه /y/ وجود دارد که در برخی واژه‌ها نمود می‌یابد. پیش‌از این مک‌کاروس (۲۰۰۹: ۵۹۷) به وجود این همخوان در زبان کردی اشاره داشته است. فتاحی (۱۳۹۰) و پالیزبان (۱۳۹۹) نیز وجود این همخوان را در کردی ایلام و کردی کلهری یادآور شده‌اند. باتوجه به محدودیت حجم پژوهش حاضر، گویش کردی سنقروکلیایی (رایج در شهرستان سنقروکلیایی در استان کرمانشاه) که نتیجه پژوهش میدانی نگارنده است، با ارائه شواهد کافی بررسی شده است. در این زمینه، برای مشخص شدن خاستگاه واکه /y/ در زبان کردی، در این جستار با رویکرد تاریخی و در چارچوب فرایندهای تاریخی، دگرگونی‌های تاریخی رخ داده از شکل فرضی و بازسازی‌شده هندواروپایی و ایرانی باستان تا دوره نو در ۱۶ واژه از زبان کردی (گویش کردی سنقروکلیایی) به‌عنوان نمونه بررسی شده است. در این نوشتار ارائه صورت‌های زیرساختی نیز بر مبنای زبان‌شناسی تاریخی-تطبیقی از شکل‌های ایرانی باستان و ایرانی میانه غربی انجام شده است. دلیل پذیرش اینکه

1. R. Mayr
2. I. Maddieson
3. R. L. Trask
4. P. Ladefoged & K. Johnson
5. Ionic-Attic
6. R. S. P. Beekes
7. B. W. Fortson
8. progressive
9. regressive
10. Basque
11. Zuberoan

۱۲. زبان پراچی (parāṭī) در گروه گویشی زبان‌های ایرانی نو جنوب شرقی است که از نظر تاریخی، با ایرانی شمال شرقی رابطه تنگاتنگی دارد (کیفر، ۲۰۰۹: ۶۹۳). شمال شرق کابل در سه دره در کوهپایه‌های جنوبی هندوکش غربی، در: ۱. دره شتل (fotol)؛ شمال گل‌بهار (golbahār)؛ ۲. در شاخه پچغان (pačevān) دره نیجرو (nedzraw)، شمال شرق گل‌بهار؛ ۳. در شاخه غچولان (gočūlān) در همان دره رواج دارد (کیفر، ۲۰۰۹: ۶۹۳).

13. Ch. M. Kieffer
14. Sonqor-u-Koljâee

در زیرساخت آن واژه‌ها، واج‌های یادشده وجود دارد، بر این اساس استوار است که برطبق منابعی که در این جستار صورت‌های باستانی هندواروپایی، ایرانی باستان و ایرانی میانه غربی واژه‌ها به آن ارجاع شده است، در صورت باستانی واژه‌های بررسی‌شده، واج‌های یادشده وجود دارند. از آنجاکه گویش‌های ایرانی نو غربی نیز باتوجه به دگرگونی‌های تاریخی، دنباله زبان‌های ایرانی میانه غربی هستند (ارانسکی^۱، ۱۳۵۸: ۳۳۰-۳۳۱؛ رضایی باغبیدی، ۱۳۸۸: ۱۸۲)، صورت فرضی زیرساختی واژه‌های بررسی‌شده در گویش یادشده نیز بر این اساس بازسازی شده است؛ به‌طوری که در زبان‌شناسی تاریخی-تطبیقی برای بازسازی صورت‌های فرضی واژه‌ها در هر زبانی از این روش استفاده می‌شود (آرلاتو^۲، ۱۳۸۴: ۵-۱۱).

باتوجه به آنچه گفته شد، در پژوهش حاضر تلاش می‌شود به پرسش زیر پاسخ داده شود:

از رویکرد دگرگونی‌های تاریخی، خاستگاه واکه افراشته گرد پیشین /y/ در این گویش کردی نتیجه چه فرایندهایی بوده است؟

۲- پیشینه پژوهش

محمود زهی (۱۳۹۳) با بررسی فرایند تاریخی پیشین‌شدگی در تبدیل واکه پسین /ū/ به واکه پیشین [i] در بلوچی، آن را تحولی نسبتاً عام در تاریخ زبان‌های ایرانی می‌داند. طاهری (۱۳۹۷) با رویکرد تاریخی به پیشین‌شدگی واکه /ū/ در گویش‌های لری و گویش‌های مرکزی ایران پرداخته است که در بیشتر گونه‌ها /y/ به [i] تبدیل شده است. او چنین نتیجه می‌گیرد که پیشین‌شدگی تنها در واژه‌هایی رخ داده است که واژه پیشین‌شده بازمانده واکه /ū/ دوره باستان و میانه است و اگر /ū/ در واژه‌ها بازمانده /ō/ دوره میانه باشد، پیشین‌شدگی رخ نداده است. همچنین این دگرگونی در دو مرحله تبدیل /ū/ به [y] و سپس تبدیل /y/ به [i] رخ داده است. اسماعیلی (۱۴۰۱) به فرایند پیشین‌شدگی در دو گویش ایبانه‌ای و طرقي از گویش‌های مرکزی ایران رایج در شهرستان نطنز پرداخته است. وی پس از بررسی و ارائه داده‌هایی از پیشین‌شدگی و مواردی از همگونی و تغییر واکه‌ای در گویش‌های یادشده چنین نتیجه می‌گیرد که مهم‌ترین عامل را می‌توان پیشین‌شدگی واکه پسین /ū/ به شمار آورد که ظاهراً به‌صورت غیرمشرط رخ داده است. از نتایج دیگر این پژوهش می‌توان به فرایند گردی‌زدایی^۳ در گویش‌های مرکزی ایران به‌ویژه در گویش ایبانه‌ای اشاره کرد. در نوشتار پیش‌رو با رویکرد در زمانی^۴ خاستگاه واکه /y/ و روند دگرگونی‌های رخ‌داده از شکل بازسازی‌شده هندواروپایی و ایرانی باستان تا دوره نو در واژه‌های نمونه منتخب از گویش کردی سنقر و کلیایی بررسی شده است.

۳- روش‌شناسی پژوهش

در پژوهش پیش‌رو، از نظر تاریخی، ۱۶ واژه دارای واکه /y/ از زبان کردی (گویش کردی سنقر و کلیایی) به‌عنوان نمونه (شامل اسم، صفت، فعل و ماده فعل) بررسی شدند. برای روشن‌شدن خاستگاه پیدایش واکه /y/ در گویش کردی یادشده، دگرگونی‌های رخ‌داده در نمونه‌های موردنظر از گونه بازسازی‌شده در زبان هندواروپایی و ایرانی باستان و روند دگرگونی‌های شکل‌گرفته در گذر از باستان به دوره نو در شاخه ایرانی نو شمال غربی بررسی شدند. داده‌های زبان‌های باستانی به روش اسنادی و داده‌های گویشی به دو شکل اسنادی و مصاحبه میدانی با گویشوران گردآوری شده است؛ همچنین نگارنده گویشور این گویش کردی است. واژه‌های نمونه بررسی‌شده در پژوهش حاضر برگرفته از فرهنگ مردوخ (۱۳۹۲) و واژه‌نامه پایان‌نامه دکتر خنجری (۱۳۹۷) است که دربردارنده واژه‌های این گویش است. واژه‌هایی که با نشانه ستاره * مشخص شده‌اند، شکل‌های بازسازی‌شده یا فرضی هستند.

۴- تحلیل داده‌ها

در این بخش، نخست، به جفت‌های کمینه^۵ که بر واج‌بودن واکه /y/ دلالت می‌کند، به‌اختصار پرداخته می‌شود.

۴-۱ واکه /y/ و جفت‌های کمینه

واضح‌ترین روش برای شناسایی واج‌ها در یک زبان، استفاده از جفت کمینه است (اوتنهايم^۱، ۲۰۱۲). منظور از جفت کمینه دو واژه

1. Y. M. Oransky

2. A. Arlotto

3. unrounding

4. diachronic

5. minimal pairs

است که در یک واج باهم تفاوت دارند (مک‌گیلوری^۲، ۲۰۰۵) و نشان می‌دهند که دو آوا در یک زبان دو واج متفاوت هستند (گوردون^۳، ۲۰۱۹). در ادامه به جفت‌های کمینه نمونه برای واکه /y/ و دیگر واکه‌ها می‌پردازیم.

۱. /y/ واکه افراشته، پیشین، گرد ~ /i/ واکه افراشته، پیشین، گسترده

در جایگاه میانی: zyr «بالا» ~ zir «زیر»

در جایگاه پایانی: my «مو» ~ mi «میش»

۲. /y/ ~ /u/ واکه افراشته، پسین، گرد

در جایگاه میانی: pyt «پوسیده و پوچ» ~ put «حلب»

در جایگاه پایانی: dzy «جو» ~ dzu «جوی»

۳. /y/ ~ /e/ واکه نیمه‌افراشته، پیشین، غیرگرد

در جایگاه میانی: kyz «گونه‌ای سبزی خوراکی» ~ kez «غمگین»

در جایگاه پایانی: sy «دید چشم» ~ se «سه (عدد)»

۴. /y/ ~ /o/ واکه نیمه‌افراشته، پسین، گرد

در جایگاه میانی: dyz «مرتب» ~ doz «دزد»

در جایگاه پایانی: ty «توت» ~ to «تو (ضمیر دوم شخص مفرد)»

۵. /y/ ~ /a/ واکه افتاده، پیشین، گسترده

در جایگاه میانی: kyr «کرت» ~ kar «کر»

در جایگاه پایانی: rezy «رشته بود» ~ reza «رژه»

۶. /y/ ~ /â/ واکه افتاده، پسین، گسترده

در جایگاه میانی: nyn «ماده‌گاو یک‌ساله» ~ nân «نان»

در جایگاه پایانی: my «مو» ~ mâ «ماده، جنس مؤنث»

در ادامه، داده‌ها و فرایندهای تاریخی در پیدایش واکه گرد پیشین /y/ بررسی می‌شود.

۴-۲ خاستگاه واکه y در زبان کردی

داده‌های پژوهش حاضر از واژه‌های گویش کردی سنقر و کلیایی انتخاب شده‌اند که دارای واکه گرد پیشین /y/ هستند. برای مطالعه این واژه‌ها، براساس رویکردی تاریخی، بررسی و تحلیل دگرگونی‌های رخ داده از شکل فرضی هندواروپایی و ایرانی باستان آغاز شده است تا به دوره نو در پیدایش واکه گرد پیشین /y/ در این گویش کردی منتهی شده است.

۴-۲-۱ ایرانی باستان: *au < کردی سنقر و کلیایی: y

توالی ایرانی باستان *au در گذر از دوره باستان به دوره نو در این گویش کردی معمولاً به [y] تبدیل شده است؛ برای نمونه، واژه‌های: ۱. tyf «تهی، خالی»؛ ۲. syka «سوک» که در ادامه بررسی شده‌اند.

tyf «تهی، خالی»: از هندواروپایی آغازین *teus- به معنای «تهی شدن، خالی شدن» (پوکرنی^۴، ۱۹۵۹: ۱۰۸۵) است که به شکل *tauf- «تهی شدن، خالی شدن» به ایرانی باستان رسیده است (چیونگ^۵، ۲۰۰۷: ۳۸۸). این واژه در زبان‌های ایرانی میانه به شکل tusīg در پارتی میانه ترفانی (دورکین-ماینسترانست^۶، ۲۰۰۴: ۳۳۱) و tuhīg در فارسی میانه (مکنزی^۱، ۱۹۷۱: ۸۴) و فارسی میانه

1. H. J. Othenheimer

2. J. A. McGilvray

3. M. Gordon

4. J. Pokorny

5. J. Cheung

۶ در گذر از ایرانی باستان به ایرانی میانه غربی، همخوان انسدادی *d/dh در موقعیت غیرآغازی به غلت /j/ تحول یافته است (کاتکارت، ۲۰۱۵: ۱۲۵؛ گری، ۱۹۶۵: ۹۱، بند ۲۷۰؛ هوشمان، ۱۸۹۵: ۱۹۸، بند ۹۲).

7. D. Durkin-Meisterernst

ترفانی (دورکین-ماینسترنست، ۲۰۰۴: ۳۳۰) به معنای «تهی، خالی» آمده است. این واژه در کردی سنقروکلیایی به tyf «تهی، خالی» تبدیل شده است. واژه مرکب ایرانی باستان *au در گذر از دوره باستان به دوره نو در کردی به واژه گرد پیشین [y] تبدیل شده است. syka «سوک»: از واژه ایرانی باستان: *sauka- «سوک» است (حسن دوست، ۱۳۹۳: ۳۱۷۱). در این واژه نیز توالی ایرانی باستان *au در گذر به دوره نو در کردی سنقروکلیایی به واژه گرد پیشین [y] تبدیل شده است. در جدول (۱) فرایند دگرگونی واژه‌های نمونه از دوره باستان به دوره نو در کردی ارائه شده است.

جدول (۱). دگرگونی ایرانی باستان *au < به واژه گرد پیشین [y] در کردی سنقروکلیایی

ایرانی باستان	کردی	معنی فارسی
*tauf-	tyf	«تهی، خالی»
*sauka-	syka	«سوک»

۴-۲-۲ ایرانی باستان: *awa < ایرانی میانه غربی: aw² < کردی سنقروکلیایی: y

معمولاً توالی ایرانی باستان *awa در گذر از دوره باستان به دوره نو در گویش کردی یادشده به واژه گرد پیشین [y] تبدیل شده است؛ برای نمونه، واژه dzy «جو».

dzy «جو»: از هندواروپایی *jeu- به معنای «غله» است (پوکرنی، ۱۹۵۹: ۵۱۲)؛ به شکل *jawa- به ایرانی باستان رسیده است (حسن دوست، ۱۳۹۳: ۱۷۱۲) و در ایرانی میانه در فارسی میانه به شکل dʒaw³ «جو» آمده است (مکنزی، ۱۹۷۱: ۴۶). این واژه در کردی سنقروکلیایی به dzy «جو» تبدیل شده است. در جدول (۲) فرایند دگرگونی این واژه از دوره باستان به دوره نو در کردی ارائه شده است.

جدول (۲). دگرگونی ایرانی باستان *awa < به واژه گرد پیشین [y] در کردی سنقروکلیایی

ایرانی باستان	فارسی میانه	کردی	معنی فارسی
*jawa-	dʒaw	dzy	«جو»

۴-۲-۳ ایرانی باستان و میانه: u/ū < کردی سنقروکلیایی: y

واژه ایرانی میانه u/ū در گذر به دوره نو در این گویش کردی به واژه گرد پیشین [y] تبدیل شده است. برای نمونه، در واژه‌های: ۱. byk «جغد»؛ ۲. xasyra «پدرزن و پدرشوهر»؛ ۳. ryt «برهنه، لخت»؛ ۴. syka «سوک»؛ ۵. pyt «پوسیده، پوک، پوچ»؛ ۶. zy «زود»؛ ۷. by «بود». در ادامه به هریک از این واژه‌ها پرداخته می‌شود.

byk «جغد»: این واژه در دوره میانه در متون فارسی میانه کتابی به شکل *būg [bwk'] (مکنزی، ۱۹۷۱: ۲۰) و در کتیبه‌های فارسی میانه به شکل bwkj (ژینیو⁴، ۱۹۷۲: ۲۱) به معنی «جغد» آمده است. این واژه در گذر به دوره نو به byk «جغد» در کردی سنقروکلیایی تبدیل شده است.

xasyrâ, xasyrân «پدرزن، پدرشوهر»: از هندواروپایی آغازین *suekuroh₂- به معنی «مادرشوهر» (بیرد⁵، ۲۰۱۵: ۱۴۳، ۱۷۶) و *suekuro- به معنی «پدرشوهر» (بیرد، ۲۰۱۵: ۱۴۳) است. این واژه در زبان هندواروپایی به شکل *suekuros به معنی «پدرشوهر» (بیگس، ۲۰۱۱: ۳۹) و *suekuroH به معنی «مادرشوهر» (بیگس، ۲۰۱۱: ۳۹) بازسازی شده است. در ایرانی آغازین به *hvaśura- (کاتکارت⁶، ۲۰۱۵: ۱۶، ۴۰-۴۱) و ایرانی باستان *hvasura- (هرن⁷، ۱۸۹۳: ۴۸۶-۴۸۷) تبدیل شده است. در گذر به دوره میانه در متون فارسی میانه به شکل xusur «پدرزن، پدرشوهر» (زند بهمن‌یسن، فصل ۴، بند ۱۵) (راشدمحصل، ۱۳۸۵: ۵) ترجمه فارسی، ۵۶ «آوانویسی» یا x³asur «پدرزن» (متن فارسی میانه روایت پهلوی، فصل ۲۹، بندهای ۱ و ۵) (میرفخرایی، ۱۳۹۰: ۹۷-۹۹) (متن فارسی میانه، ۲۸۱-۲۸۰ ترجمه فارسی، ۱۰۳-۱۰۲ «آوانویسی») آمده است. این واژه در کردی سنقروکلیایی به شکل‌های xasy,

1. D. N. MacKenzie

۲. در گذر از ایرانی باستان به ایرانی میانه غربی در همه موارد a- پایانی واژه حذف می‌شود (رضایی باغبیدی، ۱۳۸۱: ۳۳).

۳. نیم‌واژه آغازین *j- در گذر از ایرانی باستان به ایرانی میانه به -dʒ تبدیل شده است (ویندفور، ۱۹۸۹: ۲۵۳).

4. Ph. Gignoux

5. A. M. Byrd

6. C. A. Cathcart

7. P. Horn

xasyra, xasyrâ, xasyrân به معنی «پدرزن، پدرشوهر، مادرزن، مادرشوهر» تبدیل شده است. در گویش کردی یادشده xasy برای «مادرزن و مادرشوهر» به کار می‌رود و xasyra برای «پدرزن و پدرشوهر» کاربرد دارد. شکل‌های xasyrâ, xasyrân برای هر چهار مورد یعنی «پدرزن، پدرشوهر، مادرزن، مادرشوهر» کاربرد دارند.

ryt «برهنه، لخت»: از هندواروپایی آغازین ریشهٔ $leu^{*}v$ به معنای «بریدن، مجزاکردن، جداکردن» (پوکرنی، ۱۹۵۹: ۶۸۱؛ چیونگ، ۲۰۰۷: ۳۱۸) و هندواروپایی rau^{*} «لخت کردن، چیدن» (چیونگ، ۲۰۰۷: ۳۱۷) است. این واژه در ایرانی باستان به شکل $rutaka^{*}$ بازسازی شده است و در دورهٔ میانه در متون فارسی میانه به شکل $rūdag$ [lwtk'] (رداویراف‌نامه، فصل ۱۷، بند ۱۲) (ژینیو، ۱۹۸۴: ۷۰؛ هوگ و وست، ۱۹۷۱: ۴۶) و $lūtak$ به معنای «برهنه، لخت» (فره‌وشی، ۱۳۸۰: ۲۷۹) آمده است. این واژه در گویش کردی سنقروکلیایی موردنظر به ryt «برهنه، لخت» تبدیل شده است.

syka «سوک»: ایرانی باستان $sauka^{*}$ به معنی «سوک»، در دورهٔ میانه با دگرگونی به شکل $sūg$ در هجای نخست واژهٔ $sūgβārīg$ «غمگین، سوگوار» در متون پارتی مانوی (بویس، ۱۹۷۷: ۸۳) و واژهٔ $sūgβār$ «غمگین، سوگوار» در متون فارسی میانهٔ ترفانی (بویس، ۱۹۷۷: ۸۳) آمده است. این واژه در گویش کردی سنقروکلیایی به syka «سوک» تبدیل شده است.

pyt «پوسیده، پوچ»: از هندواروپایی ریشهٔ $pū^{*}$ به معنی «پوسیدن» است (پوکرنی، ۱۹۵۹: ۸۴۸) و در زبان فارسی میانه به شکل $pūdag$ به معنی «فاسد» آمده است (مکنزی، ۱۹۷۱: ۶۹). این واژه در گویش کردی سنقروکلیایی به pyt به معنی «پوسیده، پوچ» تبدیل شده است.

zy «زود»: این واژه در فارسی میانه (مکنزی، ۱۹۷۱: ۹۹؛ نیبرگ، ۱۹۷۴: ۲۳۲) و فارسی میانهٔ ترفانی (بویس، ۱۹۷۷: ۱۰۵) دورکین-ماینسترارنست، ۲۰۰۴: ۳۸۵) به شکل $zūd$ «زود» آمده است. در دورهٔ نو در گویش کردی سنقروکلیایی به zy «زود» تبدیل شده است.

by «بود»: by- ستاک گذشته است و برای سوم شخص مفرد نیز همان ستاک گذشته بدون شناسه به کار می‌رود. بازماندهٔ $būd$ ایرانی میانهٔ غربی که ستاک گذشتهٔ فعل است و خود بازماندهٔ $buta^{*}$ - صفت مفعولی ایرانی باستان است که در دورهٔ میانه به $būd$ ستاک گذشتهٔ فعل تبدیل شد (حسن‌دوست، ۱۳۹۳: ۹۱۱).

در جدول (۳) فرایند دگرگونی واژه‌های نمونه از دورهٔ باستان به دورهٔ نو در کردی نشان داده شده است.

جدول (۳). دگرگونی ایرانی باستان و میانه $ū/u$ < به واکهٔ y در کردی سنقروکلیایی

ایرانی باستان	ایرانی میانه	کردی	معنی فارسی
*hyaśura-	xusur	xasyrâ	«پدرزن، پدرشوهر»
*rutaka-	rūdag	ryt	«برهنه، لخت»
	sūg	syka	«سوک»
	*būg[bwk']	byk	«جند»
	pūdag	pyt	«پوسیده، پوچ»
	zūd	zy	«زود»
*buta-	būd	by	«بود»

۴-۲-۴ ایرانی میانه: $ūh$ < کردی سنقروکلیایی: y

در گذر از دورهٔ باستان به دورهٔ نو، معمولاً توالی $ūh$ ایرانی میانه در این گویش کردی به واکهٔ گرد پیشین [y] تبدیل شده است؛ برای نمونه، فرایند دگرگونی واژهٔ gy «گوه» از شکل ایرانی باستان به دورهٔ نو در این گویش بررسی می‌شود.

gy «گوه»: این واژه در ایرانی باستان به شکل $guθa^{*}$ < بازسازی شده است، در زبان فارسی میانه به $gūh$ «گوه» تبدیل شده است (مکنزی، ۱۹۷۱: ۳۸)؛ در گذر به دورهٔ نو در این گویش کردی به gy «گوه» تبدیل شده است. در جدول (۴) فرایند دگرگونی این

1. M. Haug & E. West

2. M. Boyce

3. H. S. Nyberg

۴. در این گویش کردی همخوان پایانی در واژه‌های مختوم به همخوان‌های واکدار که هستهٔ هجا یکی از واکه‌های بلند $ā, i, u$ باشد، حذف می‌شود (رک. خنجری و راشدمحصل، ۱۳۹۷).

واژه از دوره باستان به دوره نو در کردی نشان داده شده است.

جدول (۴). دگرگونی ایرانی میانه غربی *ūh* < به واژه [y] در کردی سنقروکلیایی

ایرانی باستان	فارسی میانه	کردی	معنی فارسی
*guθa-	gūh	gy	«گوه»

۴-۲-۵ تبدیل توالی ایرانی میانه غربی *(i)bē* < به *(i)bi* < سپس به *(i)wi* < و در آخر به *y* در کردی: $(i)bē > (i)bi > (i)wi > y$) وجود واژه گرد پیشین *y/* در ستاک حال برخی افعال در این گویش، پیامد فرایندهای تضعیف و ناسوده‌شدگی *b/* واک‌دار به غلت [w] است^۱ و سپس تبدیل توالی *iwi-* به [y] در گویش یادشده است.^۲ برای نمونه، ستاک حال فعل *anys* - «نویس-، نوشتن». در ادامه، دگرگونی رخ داده در واژه نمونه از دوره باستان به دوره نو را بررسی می‌کنیم.

anys - «نویس-، نوشتن» (ستاک حال فعل): در پارتی و فارسی میانه ترفانی (دورکین-ماینسترانست، ۲۰۰۴: ۲۳۹) و فارسی میانه (مکنزی، ۱۹۷۱: ۵۹)، ستاک حال *nibēs* - به معنی «نویس-، نوشتن» آمده است؛ در گویش کردی سنقروکلیایی، فرایندهای زیر در این واژه رخ داده است: (فرایند تضعیف و ناسوده‌شدگی در تبدیل همخوان انسدادی *b* به غلت *w* در گذر از دوره میانه به دوره نو): *nibis* < به *niwis* - (ر.ک. مکنزی، ۱۹۶۱ الف: ۲۳۰) < سپس تبدیل توالی *iwi-* به *a-nys* - *y: niwis-* پیشوند *a-* که پیش از *nys* - در این گویش وجود دارد، نمود استمرار است. در جدول (۵) فرایند دگرگونی واژه نمونه از دوره میانه به دوره نو ارائه شده است.

جدول (۵). تبدیل توالی *(i)wi* < به واژه گرد پیشین *y* در کردی سنقروکلیایی

ایرانی میانه غربی	کردی	معنی فارسی
<i>nibēs-</i>	<i>a-nibis- < a-niwis- < a-nys-</i>	«نویس»

۴-۲-۶ ایرانی باستان: *-aud* < ایرانی میانه غربی: *-ōj* < کردی سنقروکلیایی: *uj > y-*

در گذر از ایرانی باستان به ایرانی میانه غربی، واژه مرکب *au* به *ō* تبدیل می‌شود (رضایی باغبیدی، ۱۳۸۱: ۴۲) و همخوان

۱. در این گویش همخوان لبی، انسدادی *b/* واک‌دار در بافت میان‌واک‌های و پس از واکه، به غلت [w] تبدیل می‌شود. این ناسوده‌شدگی نوعی تضعیف است (ر.ک. خنجری و راشدمحصل، ۱۳۹۷).

۲. در واژه‌های *aqn-* «بین-، دیدن» (ستاک حال فعل)، توالی *wē* ایرانی میانه غربی < کردی: *zau: wi* «زمین»، توالی *wi-* ایرانی میانه غربی؛ و *waq* «عروس»، توالی *ō* ایرانی میانه غربی در نتیجه دگرگونی، در گذر به دوره نو در این گویش کردی به همخوان غلت لبی-پیش‌کامی واک‌دار *u* تبدیل شده است. در ادامه، روند دگرگونی هریک از دوره باستان به دوره نو در کردی ارائه می‌شود: ۱. *aqn-* «بین دیدن»: در پارتی و فارسی میانه ترفانی (دورکین-ماینسترانست، ۲۰۰۴: ۳۵۴) و فارسی میانه (مکنزی، ۱۹۷۱: ۸۹)، ستاک حال: *wēn-* به معنی «بین-، دیدن» آمده است؛ در این گویش کردی ستاک حال فعل *a-win-* < با تبدیل توالی *wi-* به *u* به *aqn-* تبدیل شده است. ۲. *zau* «زمین»: از هندواروپایی: **dhgh-om-*، **dhegh-om-* «زمین» است (بومهارد، ۲۰۱۸/۲: ۱۷۸، بند ۱۴۶د): در دوره میانه در متون پارتی و فارسی میانه ترفانی (یویس، ۱۹۷۷: ۱۰۴) و متون فارسی میانه (مکنزی، ۱۹۷۱: ۹۸) به *zamīg* «زمین» تحول یافته است؛ در گذر به دوره نو در این گویش به *zau* «زمین» تبدیل شده است. دگرگونی واژه «زمین» از صورت هندواروپایی تا گونه رایج در کردی سنقروکلیایی به شکل زیر است: دگرگونی الف: تبدیل خوشه آغازی هندواروپایی: **/gh-/* < هندوایرانی: **/jh-/* < ایرانی باستان: **/dz-/* < مادی: *z-* < پارتی: *z-* < کردی سنقروکلیایی: *z-* < دگرگونی ب: توالی هندواروپایی: **/-om-/* < پارتی: **/-am-/* < کردی سنقروکلیایی: *aw*. سپس توالی *awi-* به *au* تبدیل می‌شود. (در گذر از دوره باستان به دوره نو، معمولاً توالی *-ami-* در کردی سنقروکلیایی به *awi-* تحول یافته است. در گذر از باستان به دوره نو در کردی اگر واکه‌های *a* یا *ā* پیش از همخوان خیشومی *m* واقع شوند، معمولاً *m* به نیم‌واکه غلت *w* تبدیل می‌شود (ر.ک. مکنزی، ۱۹۶۱: ۷۰-۷۱). تحول *m* به *w* به‌ویژه در توالی *am/ām* به *aw/āw* در این گویش در گذر از باستان به دوره نو را در نمونه‌های *zāwā* «داماد»؛ *nāw* «نام»؛ *hāwbāz* «همباز، شریک، هم‌دوره»؛ و *hāwsāl* «همسال» نیز می‌توان مشاهده کرد). بنابراین، واژه «زمین» از هندواروپایی: **dhgh-om-*، **dhegh-om-* < در ایرانی باستان به شکل **dzam-* < در مادی به شکل **zam-* < در دوره میانه در پارتی به شکل *zamīg* < و در دوره نو در کردی سنقروکلیایی به *zau* تبدیل شده است. فرایند رخ داده در این واژه در این گویش به‌صورت زیر است: *zamīg* < در مرحله بعد، حذف همخوان واک‌دار پس از واکه کشیده *zami* < سپس تحول همخوان خیشومی *m* به غلت *w* پس از واکه *a: (zami < zawi)* < سپس تبدیل توالی *awi-* به *au* < در این گویش: *(zau < zawi)*. دگرگونی رخ داده در این واژه در گذر از ایرانی میانه غربی به دوره نو در این گویش کردی به‌صورت زیر است: ایرانی میانه غربی: *zamīg* < کردی سنقروکلیایی: *zami < zawi < zau* «زمین» (درمورد حذف همخوان انسدادی واک‌دار *g* پس از واکه کشیده *i* در آخر واژه *zami < zamig* (ig < *i*) بنگرید به پیش‌تر، واژه *zy* «زود» (ر.ک. *waq* «عروس»: از هندواروپایی آغازین: **widhewā* (هوگ، ۱۹۹۱: ۱۴۷)؛ ریشه: **wedh-* (پوکرنی، ۱۹۵۹: ۱۱۱۵؛ بیکیس، ۲۰۱۱: ۳۹)، **Hwedh-* به معنای «بردن، ازدواج کردن» است (چیونگ، ۲۰۰۷: ۲۰۱)؛ در ایرانی باستان به شکل **vadhuvakā* (گری، ۱۹۶۵: ۱۲۸، بند ۳۹۴) بازسازی شده است؛ در نوشته‌های فارسی میانه ترفانی به شکل *wajōg* به معنی «عروس» (یویس، ۱۹۷۷: ۹۸) به کار رفته است؛ این واژه در کردی به *waq* «عروس» تبدیل شده است. فرایند رخ داده در این واژه در گذر از دوره باستان به دوره نو در گویش کردی یادشده به شکل زیر است: *waju* < حذف همخوان واک‌دار پس از واکه کشیده: *waju* < سپس تبدیل توالی *aju* به *au* < *waq < waju* «عروس». درمورد حذف همخوان انسدادی واک‌دار *g* پس از واکه کشیده *i* در آخر واژه *waju < waju* (u < ug) بنگرید به پیش‌تر، واژه *zy* «زود».

انسدادی *d در موقعیت غیرآغازی به غلت ز تحول می‌یابد (کاتکارت، ۲۰۱۵: ۱۲۵؛ گری، ۱۹۶۵: ۹۱، بند ۲۷۰؛ هوشمان، ۱۸۹۵: ۱۹۸، بند ۹۲). بنابراین، توالی ایرانی باستان -aud- < در گذر به ایرانی میانه غربی به -j- تحول یافته است. این فرایند در کردی سنقر و کلیایی به -uj- < و سپس به واکه گرد پیشین [y] تبدیل شده است؛ برای نمونه، واژه‌های: ۱. j̄y «شوی، شوهر»؛ ۲. my «موی»؛ ۳. ry «روی، چهره»؛ ۴. ryn «روغن». در ادامه، دگرگونی هریک از باستان به دوره نو بررسی می‌شود.

j̄y «شوی، شوهر»: از ایرانی باستان *x̥fauda-^۳ است (حسن دوست، ۱۳۹۳: ۳۴۴). این واژه در پارتی میانه ترفانی (دورکین- ماینسترانست، ۲۰۰۴: ۳۲۰) و فارسی میانه (مکنزی، ۱۹۷۱: ۸۰) به شکل jōj «شوی» آمده است؛ در کردی سنقر و کلیایی به j̄uj < و سپس به j̄y به معنی «شوی، شوهر» تبدیل شده است.

my «موی»: از ایرانی باستان *mauda که در گذر به دوره میانه در متون فارسی میانه (مکنزی، ۱۹۷۱: ۵۶) و متون فارسی میانه ترفانی (دورکین- ماینسترانست، ۲۰۰۴: ۲۳۴) به شکل mōj «موی» تحول یافته است؛ در کردی سنقر و کلیایی به muj < و سپس به my «موی» تبدیل شده است.

ry «روی، چهره»: از هندواروپایی *leudh- (پوکرنی، ۱۹۵۹: ۶۸۴)؛ در ایرانی باستان به *rauda (حسن دوست، ۱۳۹۳: ۲۶۵۹) تبدیل شده است؛ در دوره میانه در متون فارسی میانه (مکنزی، ۱۹۷۱: ۷۲) و فارسی میانه ترفانی (دورکین- ماینسترانست، ۲۰۰۴: ۳۰۳) به شکل rōj به معنی «روی، چهره» آمده است؛ در کردی سنقر و کلیایی به ruj < و سپس به ry «روی، چهره» تبدیل شده است.

ryn «روغن»: این واژه در فارسی میانه ترفانی به شکل rōjn [rwjn, rwjɔn] به معنی «روغن» (دورکین- ماینسترانست، ۲۰۰۴: ۳۰۳) به کار رفته است؛ در گذر به دوره نو در کردی سنقر و کلیایی به rujn < و سپس ryn «روغن» تبدیل شده است. در جدول (۶) فرایند دگرگونی واژه‌های نمونه از دوره باستان به دوره نو ارائه شده است.

جدول (۶). ایرانی باستان: -aud- < ایرانی میانه غربی: -ōj- < کردی -uj- < سپس واکه گرد پیشین y

ایرانی باستان	ایرانی میانه غربی	کردی	معنی فارسی
*x̥fauda-	jōj	j̄y < j̄uj	«شوی»
*mauda-	mōj	my < muj	«موی»
*rauda-	rōj	ry < ruj	«روی»
-----	rōjn	ryn < rujn	«روغن»

۵- بحث

در پژوهش‌های پیشین که به فرایند پیشین‌شدگی واکه در بلوچی، لری و گویش‌های مرکزی ایران پرداخته‌اند، مشاهده شد که در بلوچی به دنبال فرایندهای تاریخی، پیشین‌شدگی واکه گرد پسین /ū/ به واکه غیرگرد پیشین [i] رخ داده است. در مورد پیشین‌شدگی گویش‌های لری و گویش‌های مرکزی ایران نیز پیشین‌شدگی واکه گرد پسین /ū/ به واکه افراشته گرد پیشین [y] بررسی شده است. در این نوشتار نشان داده شد که خاستگاه واکه افراشته گرد پیشین /y/ در کردی پیامد فرایندهای گوناگونی مانند پیشین‌شدگی واکه گرد پسین /ū, u/ در گذر از دوره باستان به دوره نو؛ تبدیل توالی -(i)wi- و توالی -uj- در نتیجه دگرگونی‌های رخ داده در گذر از دوره باستان به دوره نو و تبدیل توالی ایرانی باستان: *awa < ایرانی میانه غربی: aw- و ایرانی باستان: au* در گذر به دوره نو در تبدیل به واکه [y] در کردی است.

۶- نتیجه‌گیری

باتوجه به آنچه در این نوشتار ارائه شد می‌توان نتیجه گرفت که خاستگاه واکه افراشته پیشین گرد /y/ در گویش کردی سنقر و کلیایی پیامد فرایندهای زیر است:

۱. واکه گرد پسین /ū, u/ در گذر از دوره باستان به دوره نو در این گویش طی فرایند پیشین‌شدگی به واکه گرد پیشین [y] تبدیل

1. L. H. Gray

2. H. Hübschmann

۳. خوشه آغازی ایرانی باستان: *x̥f- در گذر به ایرانی میانه غربی به f تبدیل می‌شود؛ (*x̥f- < f-) (ر.ک. هوشمان، ۱۸۹۵: ۲۳۳، بند ۱۲۵؛ رضایی باغبیدی، ۱۳۸۱: ۴۴).

شده است؛ برای نمونه، در واژه‌های ایرانی میانه غربی: *būg [bwk'] < کردی: byk «جغد»؛ ایرانی باستان: *hvasura- < ایرانی میانه غربی: xusur < کردی: xasyrâ «پدرزن، پدرشوهر، مادرزن، مادرشوهر»؛ ایرانی باستان: *rutaka- < ایرانی میانه غربی: [lwtk'] rūdag < کردی: ryt «رت، برهنه، لخت»؛ هندواروپایی: *pū- < ایرانی میانه غربی: pūdag < کردی: pyt «پوسیده، پوک، پوچ»؛ ایرانی باستان: *sauka- < ایرانی میانه غربی: sūg < کردی: syka «سوگ»؛ ایرانی میانه غربی: gūh < کردی: gy «گوه»؛ ایرانی باستان: *zuta- < ایرانی میانه غربی: zūd < کردی: zy «زود»؛ ایرانی میانه غربی: būd < کردی: by «بود».

۲. توالی -(i)wi- حاصل از هم‌نشینی همخوان غلت /w/ با واژه گسترده /i/ و توالی -uj- حاصل از هم‌نشینی همخوان غلت /j/ با واژه پسین /u/ در نتیجه دگرگونی‌های رخ داده در گذر از دوره باستان به دوره نو در این گویش به واژه گرد پیشین [y] تبدیل شده است؛ برای نمونه، ایرانی میانه غربی: *nibēs- < کردی: a-nys > a-niwis- «نویس- نوشتن»؛ ایرانی باستان: *xfauda- < ایرانی میانه غربی: [ōj] < کردی: fuj > fuj «شوی، شوهر»؛ ایرانی باستان: *mauda < ایرانی میانه غربی: mōj < کردی: muj > my «مو(ی)»؛ ایرانی باستان: *rauda < ایرانی میانه غربی: rōj < کردی: ry > ruj «روی، چهره»؛ ایرانی میانه غربی: [rwjn, rwjjn] < کردی: rōjn > rujn > ryn «روغن».

۳. توالی (ایرانی باستان: *awa- < ایرانی میانه غربی: aw-) و (ایرانی باستان: *au- < ایرانی میانه غربی: ū) در گذر به دوره نو در این گویش کردی معمولاً به واژه گرد پیشین [y] تبدیل شده است؛ برای نمونه، در واژه‌های ایرانی باستان: *jawa- < فارسی میانه غربی: dʒaw < کردی: dzy «جو»؛ ایرانی باستان: *tauf- < کردی: tyf «تهی، خالی»؛ ایرانی باستان: *sauka- < کردی: syka «سوگ».

۴. همچنین مشخص شد که در این گویش همخوان غلت لبی-پیش‌کامی واک‌دار q نیز وجود دارد که در برخی واژه‌ها نمود می‌یابد. برای نمونه، ایرانی میانه غربی: wajōg < کردی: waj > waju > wajug «عروس»؛ ایرانی میانه غربی: wēn- < کردی: aqn > a-win- «بین- دیدن»؛ ایرانی میانه غربی: zamīg < کردی: zaq > zawi > zami > zamig «زمین».

سپاسگزاری

به این وسیله از همه عزیزانی که در فرایند انجام تحقیقات میدانی پژوهش در پاسخ به پرسش‌ها با شکیبایی وقت ارزشمندشان را در اختیارمان قرار دادند و همکاری کردند، بی‌نهایت تشکر و قدردانی می‌کنیم. همچنین از داوران محترم به‌خاطر ارائه نظرات سازداری و علمی سپاسگزاری می‌شود.

منابع

- آرلاتو، آنتونی (۱۳۸۴). *درآمدی بر زبان‌شناسی تاریخی*. مترجم: یحیی مدرسی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. (تاریخ انتشار به زبان اصلی ۱۹۸۱)
- ارانسکی، یوسف میخائیلویچ (۱۳۵۸). *مقدمه فقه‌اللغه ایرانی*. مترجم: کریم کشاورز. تهران: پیام. (تاریخ انتشار به زبان اصلی ۱۹۶۰)
- اسماعیلی، محمدمهدی (۱۴۰۱). خاستگاه واژه‌های پیشین‌گرد در برخی زبان‌های ایرانی نو. *زبان‌شناخت*، ۱۳(۱)، ۵۱-۷۳.
- پالیزبان، کرم‌اله (۱۳۹۹). *بررسی فرایندهای واژسازگی گویش کردی/ایلام: رویکرد بهیگی*. پایان‌نامه دکتری زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه پیام نور.
- حسن‌دوست، محمد (۱۳۹۳). *فرهنگ ریشه‌شناختی زبان فارسی (پنج جلدی)*. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- خنجری، سلمان (۱۳۸۷). *بررسی ساختمان دستوری گویش کردی سنقرکلیایی*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد فرهنگ و زبان‌های باستانی، دانشگاه تهران.
- خنجری، سلمان (۱۳۹۷). *تقسیم‌بندی موضوعی واژه‌های بازمانده از ایرانی باستان و ایرانی میانه غربی در گویش کردی سنقرکلیایی (با نگرشی بر فرایندهای واجی و آوایی آن‌ها)*. پایان‌نامه دکتری فرهنگ و زبان‌های باستانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- خنجری، سلمان؛ راشدمحصل، محمدتقی (۱۳۹۷). *فرایندهای واجی در گویش کردی سنقرکلیایی*. *مطالعات زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران*، ۲۱(۲)، ۴۱-۲۱.
- راشدمحصل، محمدتقی (۱۳۸۵). *زند بهمن‌یسن*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- رضایی باغبیدی، حسن (۱۳۸۱). *دستور زبان پارسی (پهلوی/اشکانی)*. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی، نشر آثار.

- رضایی باغبیدی، حسن (۱۳۸۸). تاریخ زبان‌های ایرانی. تهران: مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی.
- طاهری، اسفندیار (۱۳۹۷). درباره پیشین‌شدگی واژه *lā* در لری و گویش‌های مرکزی ایران. فصلنامه مطالعات زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران، ۶(۳۳)، ۸۳-۹۶.
- فتاحی، مهدی (۱۳۹۰). فرایندهای صرفی-واجی در کردی کلهری. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- فرهوشی، بهرام (۱۳۸۰). فرهنگ فارسی به پهلوی. تهران: دانشگاه تهران.
- محمود زهی، موسی (۱۳۹۳). نمونه‌ای از فرایند واکنش پیشین‌شدگی در مطالعات تاریخی زبان بلوچی (تبدیل تاریخی *lā* به *ā*). زبان‌شناخت، ۵(۹)، ۱۷۱-۱۸۵.
- مردوخ، ماجد (۱۳۹۲). فرهنگ فارسی-کردی (سه جلدی). سنندج: دانشگاه کردستان.
- میرفخرایی، مهشید (۱۳۹۰). روایت پهلوی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

References

- Arlotto, A. (2005). *Introduction to historical linguistics* (Y. Modarresi, Trans.). New York: University of Press America. (Original work published 1981) (In Persian)
- Beekes, R. S. P. (2011). *Comparative Indo-European linguistics: An introduction*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Bomhard, A. R. (2018). *A comprehensive introduction to nostratic comparative linguistics: With special reference to Indo-European* (4 Vols.). Florence: SC.
- Boyce, M. (1977). *A word-list of Manichaean Middle Persian and Parthian*. Tehran and Liège: Brill.
- Byrd, A. M. (2015). *The Indo-European syllable*. Leiden-Boston: Brill.
- Cathcart, C. A. (2015). *Iranian dialectology and dialectometry*. Ph.D. Dissertation, University of California at Berkeley.
- Cheung, J. (2007). *Etymological dictionary of the Iranian verb*. Leiden. Boston: Brill.
- Durkin-Meisterernst, D. (2004). *Dictionary of Manichaean Middle Persian and Parthian*. Turnhout: Brepols.
- Esmaili, M. M. (2022). The origin of the front rounded vowels in some New Iranian languages. *Language Studies*, 13(1), 51-73. <https://doi.org/10.30465/ls.2022.39831.2037> (In Persian)
- Farahvashi, B. (2001). *Persian Pahlavi dictionary*. Tehran: University of Tehran. (In Persian)
- Fattahi, M. (2011). *Morpho-phonological processes in Kalhori Kurdish*. M.A. Dissertation in general linguistics, University of Allameh Tabatabai. (In Persian)
- Fortson, B. W. (2004). *Indo-European language and culture: An introduction*. Oxford: Blackwell.
- Gignoux, Ph. (1972). *Glossaire des inscriptions Pehlevies et Parthes*. (Corpus inscriptionum iranicarum. Supplementary series, Vol. I). London.
- Gignoux, Ph. (1984). *Le livred'Arda viraz. Translitteration, transcription et traduction du text Pehlevi*: Paris.
- Gordon, M. (2019). Phonology: Organization of speech sounds. In C. Genetti & A. Adelman (Eds.), *How Languages Work: An Introduction to Language and Linguistics* (2nd ed., pp. 55-78). Cambridge University Press.
- Gray, L. H. (1965). *Indo-Iranian phonology with special reference to the Middle and New Indo-Iranian languages*. London & New York: AMS Press INC.
- Hasandoost, M. (2014). *An etymological dictionary of Persian language* (5 Vols.). Tehran: Academy of Persian language and Literature. (In Persian).
- Haug, M., & West, E. (1971). *The book of Arda Viraf* (Reprint of the edition Bombay- London 1872). Amsterdam: Oriental Press.
- Hock, H. H. (1991). Dialects, diglossia, and diachronic phonology in Early Indo-Aryan. In W. G. Boltz & M. C. Shapiro (Eds.), *Studies in the historical phonology of Asian languages* (pp. 119-159). Amsterdam: Benjamins.
- Horn, P. (1893). *Grundriss der neupersischen etymologie*. Strassburg: Trübner.
- Hübschmann, H. (1895). *Persische studien*. Strassburg: Trübner.
- Khanjari, S. (2008). *Study of syntactic structure of Kurdish dialect of SonqorKoliaee and root comparison of its words with ancient Iranian words*. M.A. Dissertation in Ancient Culture and Languages, University of Tehran. (In Persian)

- Khanjari, S. (2018). *Thematic classification of words from Old and Middle Western Iranian languages remaining in Kurdish dialect of SonqorKolyaee: (With Special reference to their Phonological Processes)*. Ph.D. Dissertation in Ancient Culture and Languages, Institute for Humanities and Cultural Studies. (In Persian)
- Khanjari, S., & RasheMohassel, M. T. (2018). Phonological processes in Kurdish dialect of SonqorKolyaee. *Research in Western Iranian languages and Dialects*, 6(21), 21-41. (In Persian)
- Kieffer, C. M. (2009). Parachi. In G. Windfuhr (Ed.), *The Iranian Languages* (pp. 693-720). London & New York: Routledge.
- Ladefoged, P., & Johnson, K. (2011). *A course in phonetics* (6th ed.). Boston: Wadsworth.
- MacKenzie, D. N. (1961a). *Kurdish dialect studies* (Vol. 1). London: Oxford University Press.
- MacKenzie, D. N. (1961b). The origin of Kurish. *TPhs*, 68-86.
- MacKenzie, D. N. (1971). *A concise Pahlavi dictionary*. London: Oxford University Press.
- Maddieson, I. (2013). Front rounded vowels. In M. Dryer & M. Haspelmath (Eds.), *The World Atlas of Language Structures (WALS) Online*. (v2020.3) [Data set]. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7385533> (Available online at <http://wals.info/chapter/11>, Accessed on 2023-12-28.)
- MahmoodZehi, M. (2013). An example of the vowel fronting process in historical studies on Balochi language (historical changing of ū to ī). *Language Studies*, 5(9), 171-185. (In Persian)
- Mardukh, M. (2013). *Persian-Kurdish dictionary* (3 Vols.). Sanandaj: Kurdistan University. (In Persian)
- Mayr, R. (2010). What exactly is a front rounded vowel? An acoustic and articulatory investigation of the NURSE vowel in South Wales English. *Journal of the International Phonetic Association*, 40(1), 93-112. <https://doi.org/10.1017/S0025100309990272>
- McCarus, E. (2009). Kurdish. In G. Windfuhr (Ed.), *The Iranian Languages* (pp. 587-633). London & New York: Routledge.
- McGilvray, J. A. (2005). *The Cambridge companion to Chomsky*. Cambridge University Press.
- MirFakhraee, M. (2011). *Revayate Pahlavi*. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies. (In Persian)
- Nyberg, H. S. (1974). *A manual of Pahlavi. Part II: Glossary*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Oransky, Y. M. (1979). *Introduction to Iranian philology* (K. Keshavarz, Trans.). Tehran: Payam. (Original work published 1960) (In Persian)
- Ottenheimer, H. J. (2012). *The anthropology of language: An introduction to linguistic anthropology*. Cengage Learning.
- Pallizban, K. (2020). *The study of morphophonemic processes in Kurdish dialect of Ilam: Optimality theory*. Ph.D. Dissertation in general linguistics, Payame Noor University. (In Persian).
- Pokorny, J. (1959). *Indogermanisches etymologisches wörterbuch*. Bern and München: Francke.
- RasheMohassel, M. T. (2006). *Zande Bahman Yasn*. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies. (In Persian)
- Rezaee Baghbidi, H. (2002). *A grammar of Pharthian (Arsacid Pahlavi)*. Academy of Persian Language and Literature, Asar. (In Persian)
- Rezaee Baghbidi, H. (2009). *History of Iranian language*. Tehran: Center for the Great Islamic Encyclopaedia. (In Persian)
- Taheri, E. (2017). On fronting of ū in Lori and Central Iranian dialects. *Research in Western Iranian Languages and Dialects*, 6(23), 83-96. (In Persian)
- Trask, R. L. (2015). *Trask's historical linguistics* (R. M. Millar, Ed.; 3rd ed.). London and New York: Routledge.
- Windfuhr, G. (1989). New West Iranian. In R. Schmitt (Ed.), *Compendium Linguarum Iranicarum* (pp. 251-262). Wiesbaden.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی